

# Kazimierz Wieliczko

---

## Kilka uwag o wartości podstawowej wyrazu i o jego znaczeniu aktualnym

---

Studia Rossica Posnaniensia 22, 179-188

---

1991

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KILKA UWAG O WARTOŚCI PODSTAWOWEJ WYRAZU  
I O JEGO ZNACZENIU AKTUALNYM

SOME REMARKS ON THE BASIC VALUE OF A WORD AND  
ITS PRESENT MEANING

KAZIMIERZ WIELICZKO

**ABSTRACT.** The author considers the problem of the present meaning of a word which is being realized in a concrete act of linguistic communication. The author says that the dictionaries of the literary language give most of all the basic meaning and some different shades of this meaning, and the lexical materials taken from various sources indicate that one should reach more boldly in lexicographic practice to the present meaning and define it.

Kazimierz Wieliczko, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Instytut Filologii Rosyjskiej i Słowiańskiej, al. Niepodległości 4, 61-874 Poznań, Polska-Poland.

Znaczenie wyrazu jako określenie jego wartości semantycznej zajmuje w praktyce językoznawczej poczesne miejsce już od dłuższego czasu. Chociaż zajmuje się tym zagadnieniem wielu językoznawców w różnych krajach, problem ten jest nadal aktualny, budzi wiele sporów i daleki jest od ostatecznego rozwiązania. Jeżeli nawet w niektórych kwestiach osiągnięto zgodność poglądów, to natychmiast pojawiają się nowe elementy, które wymagają rozwiązania przez lingwistów. To ciągłe zainteresowanie znaczeniem wyrazu jest podyktowane powstawaniem coraz to nowych słów, które w naszym życiu odgrywają niepoślednią rolę. Nowe wyrazy pojawiają się dla określenia i sprecyzowania nowych zjawisk i przedmiotów, które nas otaczają. Często bywa tak, że nowe zjawiska wręcz zaskakują nas i język, którym operujemy, co w konsekwencji prowadzi do natychmiastowych zapożyczeń z innego języka. Przykładem może być sytuacja sprzed kilku laty, związana z osiągnięciem porozumienia rozbrojeniowego pomiędzy dwoma mocarstwami. W języku rosyjskim istniały dwa terminy na określenie powstałej sytuacji (*разрядка напряжения, разоружение*), a język angielski zapożyczył je z języka francuskiego, żeby „podołać” tej sytuacji. Mamy tu na myśli szerokie zastosowanie w anglojęzycznym obszarze francuskiego wyrazu *détente*<sup>1</sup>. Przy czym należy stwierdzić, że często jakiś konkretny wyraz występujący początkowo w jakiejś wąskiej dziedzinie działalności ludzkiej w bardzo krótkim czasie

---

<sup>1</sup> Takie sytuacje występowały w historii poszczególnych języków również wcześniej. Wystarczy wspomnieć tu chociażby falę zapożyczeń w języku rosyjskim z języków zachodnich w epoce Piotra I czy też jeden z wielu najnowszych przykładów zapożyczenia przez chyba wszystkie współczesne języki europejskie rosyjskiego wyrazu *sputnik* dla określenia pojazdu kosmicznego.

staje się ogólnodostępny i jest powszechnie używany. Zwrócił na to uwagę A. W. Isaczenko pisząc, że „В наши дни грань между узко «терминологическими» и бытовыми словами все больше стирается. Ведь «искусственный спутник земли», бывший еще вчера достоянием узкого круга ученых, за несколько дней стал бытовым понятием”<sup>2</sup>.

Tak więc leksyka poszczególnych języków jest ciągle wzbogacana poprzez nowe jednostki leksykalne. Oczywiście nie jest to jedyny sposób wzbogacania leksyki danego języka i powstawania w nim nowych znaczeń. Nowe znaczenia w języku pojawiają się również na bazie już istniejącej i funkcjonującej leksyki. Żeby się o tym przekonać, wystarczy otworzyć dowolne wydanie redagowanej przez N. Z. Kotiełową serii *Новое в русской лексике* albo porównać hasła słownikowe w słownikach wydanych w odstępnie na przykład 20 lat. Wystarczy także czytać uważnie współczesną prasę albo przysłuchać się uważnie rozmowom prowadzonym w kręgu osób nie skrepowanymi stosunkami oficjalności i sytuacją oficjalną. Jakież tu spotkamy bogactwo różnorodnych znaczeń i ich odcieni, wyrażonych za pomocą dobrze nam znanych skądinąd środków wyrazowych. Powołamy się tym miejscu na fragment z artykułu B. A. Łarina *О лингвистическом изучении города*, w którym w rozmowie dwóch robotników znaczenie ‘bezrobotny’ wyrażone jest w dość specyficzny sposób.

1) „Ты где теперь работаешь?”

2) „На Марсовом Поле... нанялся потолки красить”.

Оба хохочут.

„Для постороннего — тут нет никакого арга, слова на месте и смысл какой-то есть. Условное значение ‘я безработный’ дано тут осложненным несколькими семантическими «обертонами», возникающими именно из сопоставления арготического значения фразы с «общим» (или «прямым»): *Марсово Поле* — когда-то арена деятельности и убежище стоящих вне закона, *потолки красить* — специальность, с которой не разживешься, наконец, *потолки Марсова Поля* — небо. Отнимите значение безработный, и осмысление этой фразы пойдет совсем иными путями (потенций остается много). Отнимите обычные значения использованных слов с их побочными возможностями, и весь «букет» арготического юмора исчезнет”<sup>3</sup>.

To samo znaczenie ‘bezrobotny’ znane jest w języku rosyjskim również pod postacią innych ironicznych eufemizmów, takich jak: *служу у графа Ветрова, в рукопротяжной работаю*.

Ten cytat z pracy B. A. Łarina wprowadza nas w zagadnienie semantyki wyrazu. Spotykamy się tu z takimi pojęciami, jak: „условное значение”, „общее” lub „прямое значение”. Co się tyczy znaczenia ogólnego (общего), to trafne spotrzeżenie na

<sup>2</sup> A. Isaczenko, *К вопросу о структурной типологии словарного состава славянских литературных языков*, „Slavia” 1958, s. 336.

<sup>3</sup> B. Łarin, *О лингвистическом изучении города*. W: B. Łarin, *Istorija russkogo jazyka i obščieje jazыkoznanije*, Moskwa 1977, s. 188.

jego temat sformułował Jerzy Kuryłowicz w artykule *Заметки о значении слова*: „Общее значение — это абстракция, полезность и применимость которой к конкретным лингвистическим проблемам решит будущее”. Nieco dalej J. Kuryłowicz stwierdza, że „...самое важное — главное значение, то которое не определяется контекстом, в то время как остальные (частные) значения к семантическим элементам главного значения прибавляют еще и элементы контекста. Обогащая этот контекст, мы получаем дальнейшие частные оттенки частных значений и т.д.”<sup>4</sup>

Naturalnie, cały szereg znaczeń dodatkowych do znaczenia podstawowego, głównego, wprowadzany jest dzięki kontekstowi i konsytuacji. Tego ostatniego określenia J. Kuryłowicz nie używa, a wydaje się, że jest ono niezbędne z punktu widzenia dzisiejszego stanu wiedzy o języku, a szczególnie o języku mówionym, w którym konsytuacja odgrywa istotną rolę. Przytoczmy przykład zaczerpnięty z języka mówionego studentów Uniwersytetu Leningradzkiego:

- *привет (а что) Володи нет?||*
- *нет|еще не вернулся||*
- *когда придет|пусть немедленно разыщет меня||*
- *а что там у вас?||*
- *сегодня|этот|Голубин придет||будет вечер посвященный Сири||это такой|знаешь|колоссальный мужик|специалист по Востоку|| раз я его слушал...||*<sup>5</sup>

Pomińmy elementy języka potocznego widoczne w tym dialogu i zwróćmy dokładniejszą uwagę na wygazy *колоссальный* i *мужик*. Wyraz *колоссальный* w *Словаре современного русского литературного языка* (BAS)<sup>6</sup> objaśniony jest w następujący sposób: „Огромный, выдающийся по величине, размеру, количеству. Крылов опирался обеими руками на колени — и даже не поворачивал своей колоссальной, тяжелой и величавой головы (Тург. Литер. и жит. воспом. Гоголь)/\*Особо выдающийся по силе, значению и т.п. Он мечтал о колоссальной страсти, которая не знает никаких преград и совершает громкие подвиги (Гонч. Обыкн. ист)»<sup>7</sup>. Dla wygazy *мужик* przytoczmy wszystkie znaczenia, które podaje BAS: „1. Разг. Крестьянин (преимущественно — в дореволюционной России). Он уехал в свое тамбовское имение: там мужики чуть не убили его за волокитство и свирепости (Герцен, Былое и думы). 2. Простореч. Бранно. О необразованном, невоспитанном, грубом человеке. Анна Антоновна: Необразованность ты моя! Что ты шумишь-то? Мужик. мужик! (А. Остр.

<sup>4</sup> J. Kuryłowicz, *Zamietki o znaczenii słowa*, „Woprosy Jazykoznanija” 1955, nr 3. Cytat według: *Obszczjeje jazykoznanije. Christomatija*. Sostawitelj: B. Kosowskij, Mińsk 1976, s. 385.

<sup>5</sup> Przykłady studenckiego języka mówionego zostały zapisane przez autora.

<sup>6</sup> *Словарь совриемного русского литературного языка*, t. 1 - 17, Moskwa — Leningrad 1950 - 1965.

<sup>7</sup> BAS, t. V, kol. 1190.

Не в свои сани). 3. Простореч. Мужчина. Хозяин, родом яицкий козак, казался мужик лет шестидесяти, еще свежий и бодрый (Пушк. Кап. дочка). 4. Простореч. Муж. супруг. — Каждой бабе свой мужик дорог (Медын. Марья). 5. Устар. Работник, выполняющий грязную, грубую работу при доме. Кухонный мужик. Без судомойки или «мужика» Устинья, в последние пять-шесть лет, не желала нигде жить (Бобор. У плиты)”<sup>8</sup>.

Tak więc ze wszystkich pięciu znaczeń, jakie dla wyrazu *мужик* przytacza BAS, ani jedno nie oddaje dokładnie tego znaczenia, w jakim wyraz ten został użyty. Również znaczenie przymiotnika *колоссальный* nie jest takie, jak podaje słownik. Wyrażenie *колоссальный мужик* w wypowiedzi studenta ma znaczenie ‘specjalista w danej dziedzinie nauki’, o czym świadczy dalsza część wypowiedzi: *специалист по Востоку||раз я его слушал...*

Oczywiście określając znaczenie wyrażenia *колоссальный мужик* w ten sposób, należy pamiętać, w jakich warunkach ono powstało. Wiadomo przecież, że w nie skrupowanej niczym mowie potocznej działają nieco inne prawa niż w znormalizowanym języku literackim. Należy również mieć na uwadze i to, że język mówiony takiej grupy społecznej, jaką jest środowisko studenckie, jest subjęzykiem systemu języka ogólnego, literackiego, który można określić mianem slangu.

I w tym miejscu dochodzimy do problemu podziału języka literackiego na szereg pomniejszych grup, który znalazł swoje odbicie również w słownikach w postaci wszelkiego rodzaju kwalifikatorów, takich jak: podniosłe, na przykład — *spożywać, wieczerza, spoczynek* (sen), książkowe — *uczynić, tudzież*, potoczne — *szwindel, objąć się, kłapa*, wulgarne — *morda* (o twarzy), *bebechy, chlać*, rubaszne — *gęba, gały, łapa*, nieprzyzwoite, obelżywe — *klempa, cham*, pogardliwe — *fagas, żołdak*, lekceważące — *żółtodziób, szczeniak*, ironiczne — *ślawetny* (gród), pieśczośliwe — *buzia, skarbuś*, żartobliwe — *okryjbida*, eufemizmy — *cztery litery, mieć długie ręce* (kraść) i inne<sup>9</sup>.

Świadomie przytoczyliśmy tutaj prawie kompletną listę kwalifikatorów ekspresyjnych, ponieważ właśnie w słownictwie tej grupy społecznej najczęściej dochodzi do powstawania nowych, dodatkowych znaczeń, znaczeń aktualnych w danej konkretnej sytuacji mówienia. Znaczenia te mogą być jednokrotne, ulotne, ale mogą też z czasem nabrać cech stałości i mogą być zauważone i są zauważane przez leksykografę. Przykładem znaczenia ulotnego może być przytoczone wyżej znaczenie wyrażenia *колоссальный мужик* jako ‘specjalista w określonej dziedzinie nauki’.

Posłużymy się jeszcze kilkoma przykładami zaczerpniętymi ze slangu studenckiego. Wskażemy w nich znaczenia jednorazowe i znaczenia nabierające cech stałości,

— *a спирт с медом пил?||*

— *нет||*

— *ух|какая кайфовая штука||*

<sup>8</sup> BAS, t. VI, kol. I 344 - 45.

<sup>9</sup> *Słownik języka polskiego*, pod red. W. Doroszewskiego, t. I, Warszawa 1958, s. XL.

Interesuje nas tutaj wyrażenie *кайфовая штука*. Nie było ono odnotowane w słownikach języka rosyjskiego. Wyraz *кайфовать* i inne wyrazy z tym samym rdzeniem są w szerokim użyciu w studenckiej mowie potocznej. Studenci mówią na przykład o *хорошем кайфе*. Por. także inne wyrażenia: *быть под кайфом*, *кайфовать*, *кайфовый*. Znaczenie tych wyrażen w środowisku studenckim jest następujące: 'być pod wpływem alkoholu (niewielkim), spożywać alkohol'. Ale przymiotnik *кайфовый* ma znaczenie 'dobry, smaczny'. Znaczenie o charakterze stałym<sup>10</sup>.

1. — *бери капусту и беги за керосином*||
2. — *а ты друг не волнуйся|если что надо будет|так я раньше горючего куплю*||

Pierwszy z tych przykładów, mimo że zaczerpnięty ze slangu studenckiego, pochodzi z żargonu muzykantów. Drugi natomiast z całą pewnością należy do slangu studenckiego. W obu przykładach wyrazy *керосин* i *горючее* mają identyczne znaczenie, a mianowicie 'napój alkoholowy'. *Капуста* z pierwszego przykładu ma znaczenie 'pieniądze'. Oczywiście żadne z tych znaczeń nie znalazło swojego odbicia w materiałach słownikowych, a dodać należy, że wyraz *горючее* w tym znaczeniu jest powszechnie używany w środowisku studenckim.

*С ходу клеят|а они танцуют|танцуют — динамовцы*||

Wyraz *клеить* jest odnotowany przez BAS, ale jego znaczenie nie pokrywa się ze znaczeniem tego wyrazu w przytoczonym przykładzie. Tutaj *клеить* ma znaczenie 'бить по воротам'. Całkowicie inaczej w cytowanej wypowiedzi studenta jest scharakteryzowana gra piłkarzy klubu „Динамо”: oni *танцуют* z piłką zamiast, jak ich przeciwnicy, strzelać na bramkę. W BAS przy wyrazie *танцевать* znajdujemy takie określenie: „производить подпрыгивающие движения, напоминающие танец, пляску. О насекомых”<sup>11</sup>. W naszym przykładzie wyrazem *танцевать* nazwany jest sposób poruszania się sportowców w czasie gry. Objasnienie BAS mniej więcej oddaje podstawowe znaczenie wyrazu *танцевать* w przytoczonym wyżej przykładzie. Należy dodać, że wyraz ten w mowie studenta nie jest pozbawiony ekspresywności. Cała fraza była wypowiedziana z nieukrywaną ironią. Prawdopodobnie w przykładzie tym mamy do czynienia z ironiczną metaforyzacją znaczenia podstawowego. Znaczenie wyrazu *танцевать* — okazyjne i jednowyrazowe.

Obserwacja języka mówionego studentów pozwala stwierdzić, że większość interesujących nas wyrazów ma znaczenie jednowyrazowe, aktualizujące się dosłownie

<sup>10</sup> Wyrazy *кайф* i *кайфовать* znajdujemy obecnie w nowym wydaniu 4-tomowego *Słownika języka rosyjskiego* (MAS) w formie *кейф*, *кейфовать*. „Кейф, -а, м. Разг. Приятное безделье и отдых”. „Кейфовать. Разг. Предаваться кейфу”. Ponadto w słowniku zamieszczona jest informacja o pochodzeniu wyrazu *кейф*: „от араб. kaif — хорошее расположение духа, здоровье, веселость” (MAS, t. II, s. 45). Por. formę arabską wyrazu z jej odpowiednikiem w przykładzie ze slangu studenckiego.

<sup>11</sup> BAS, t. 15, kol. 104.

w momencie aktu mówienia. Jest to, jak wolno sądzić, prawidłowość, wynikająca z samego charakteru języka mówionego. Dużą rolę w aktualizacji znaczenia wyrazu odgrywa także kontekst i konsytuacja.

Innymi parametrami niż język mówiony studentów charakteryzuje się język mówiony komentatorów sportowych. Przede wszystkim sam akt mówienia odbywa się w sytuacji *par excellence* oficjalnej. Poza tym nadawcą informacji jest z reguły jeden uczestnik aktu komunikacji, a odbiorcą (odbiorcami) informacji są niezliczone rzesze słuchaczy (telewizjów), władających tym samym językiem co nadawca. I wreszcie akt komunikacji odbywa się za pośrednictwem technicznym środków przekazu informacji, takich jak radio, telewizja, film, gazeta etc. Tego rodzaju akty komunikacji są z reguły monotematyczne – dotyczą relacji z określonych zawodów sportowych. Różnice pomiędzy poszczególnymi rodzajami komentarzy sportowych (radiowym, telewizyjnym, filmowym, prasowym) oczywiście są istotne. Tutaj ograniczymy się tylko do zasygnalizowania tych różnic, nie wnikając w istotę problemu.

Przytoczymy kilka przykładów, zaczerpniętych z języka mówionego radzieckich i polskich komentatorów sportowych, a także z prasy sportowej. Chodzi nam o pokazanie różnicy pomiędzy znaczeniem podstawowym wyrazu a jego znaczeniem aktualnym, zawężonym oczywiście do tej sfery działalności, jaką jest sport.

Tymi wyrazami są: *автор (гола), гости, дриджер, диспетчер, король, хозяин поля, хозяева поля* w języku rosyjskim i *autor, cesarz, dyrygent, dyspozytor, gospodarz, goście, mózg zespołu, plaster* w języku polskim. Jak widać wszystkie wyrazy w swoim znaczeniu podstawowym zawierają określenie osoby względnie grupy osób. Przy czym wyrazy *гости, хозяева (хозяин) поля* i *gospodarz, goście* są w obu językach neutralne (cały czas mowa jest o ich użyciu w sferze sportu), zaś wyrazy pozostałe mają dodatnie zabarwienie stylistyczne, z wyjątkiem wyrazu *plaster*, którego zabarwienie stylistyczne może być w zależności od konsytuacji (nie kontekstu) albo dodatnie, albo ujemne. Użycie niektórych z nich w języku prasowym w cudzoślowie (*cesarz, mózg zespołu, plaster*) pozwala podejrzewać, że sam inicjator wykorzystania tych wyrazów odnosił się do nich w pewnym stopniu w sposób niezwykły. Tym niemniej zdecydował się użyć ich ze względu na ich bardzo precyzyjne i wyraźne znaczenie środowiskowe.

Oto minikonkreksty, w jakich dane wyrazy zostały użyte: 1) *автор гола*<sup>12</sup>. 2) *autor* pierwszej i czwartej bramki i *współautor* drugiego gola. 3) *autorem* sporej sensacji, 4) *прошли вперед гости*. 5) *хозяева поля* атакуют. 6) *впереди хозяева поля*. 7) *будет удален уже хозяин поля*. 8) „Po przerwie górnicy przyśpieszyli tempo gry i coraz lepiej poczynali sobie pod bramką *gości*” („Sztandar Młodych” 1977, nr 106). 9) „Wszystko zaczęło się jednak niezbyt pomyślnie dla *gospodarzy*” („Sztandar Młodych” 1977, nr 106). 10) „Po przerwie gra się nieco ożywiła dzięki jeszcze bardziej zdecydowanym atakom *gospodarzy*” („Sztandar Młodych” 1977, nr

<sup>12</sup> Jeżeli po przekładzie nie wskazano na źródło pochodzenia, to przykłady te pochodzą z nagrań magnetofonowych komentarzy sportowych, dokonanych przez autora.

106). 11) *диспетчер/дирижеру*. 12) *диспетчер* команды/organizator всех ее атак. 13) „Drużyna bez *dyrygenta*, bez *dyspozytora ruchu* – jest jak wojsko bez dowódcy” („Piłka Nożna” 1975, nr 49). 14) „Ten znakomity technik był niezwykle wszechstronny, grał na wielu pozycjach, był wielkim *dyrygentem* Rapidu i reprezentacji” („Piłka Nożna” 1976, nr 5). 15) główny *dyspozytor*. 16) „Kolejny pomocnik, „*mózg*” zespołu Velez Sarsfield – Julio Asad (...) także reprezentuje walory strzelca wyborowego (...)” („Piłka Nożna” 1976, nr 10). 17) *король* произвольной программы; нет такого *короля* произвольного танца. 18) „Второе место занял студент (...) В. Осокин, получивший еще и призы самого активного гонщика и *горного короля* („Вечерний Ленинград” 23. 05. 1977). 19) „Wokół zapowiedzi piłkarza na temat jego przejścia do amerykańskiego klubu Cosmos rozgorzała prawdziwa wojna – jedni nazywają go «*królem* zachodnioniemieckiego futbolu, Casanovą piłkarskiej ligi RFN», inni zarzucają mu wprost zdradę barw narodowych” („Sztandar Młodych” 1977, nr 103). 20) „Rówieśnikiem «*cesarza*» Franza jest «*król* pola karnego» Gerd Mueller” („Piłka Nożna” 1976, nr 51 - 52). 21) „Nie ma znaczenia, czy «*cesarz*» Beckenbauer aktualnie gra lepiej czy gorzej (...)” („Piłka Nożna” 1976, nr 6). 22) siódma bramka *króla* strzelców. 23) a *król* strzelców ostatnich mistrzostw świata.

Nie ulega wątpliwości, że zwroty *aetop gola*, *autor bramki* i *współautor gola* można spotkać jedynie w kontekstach o tematyce sportowej. Ich znaczenie można określić jako ‘sportowiec, który zdobył punkt strzelając gola przeciwnej drużynie’, a *współautor gola* – ‘sportowiec, który wykonał podanie piłki, z którego był zdobyty punkt’.

Specyficzną sportową orientację (преломление) znaczenia wykazują ogólnie znane wyrazy *гости*, *хозяева* i *госщие*, *господарье*. W subjęzyku sportowym przeorientowanie znaczenia tych wyrazów doprowadziło do powstania nowej treści pojęciowej, wcześniej im nie znanej, a mianowicie ‘drużyna występująca na cudzych/swoich obiektach sportowych’. Wyraz *гости*, *госщие* w użyciu sportowym ma tylko liczbę mnogą. Takie znaczenie tych wyrazów nie jest odnotowane w słownikach obu języków. Dodać należy, że interesujące nas wyrazy prawdopodobnie na stałe weszły do rosyjskiego i polskiego słownictwa sportowego.

Przenośne użycie wyrazu *дирижер*, *dyrygent* w języku mówionym komentatorów sportowych w znaczeniu ‘główny członek drużyny sportowej organizujący jej poczynania, kierujący przebiegiem gry’ pozwala komentatorowi bardzo dokładnie określić zawodnika głównego, wiodącego. Ważną rolę odgrywa również fakt, że wyrazy zaczerpnięte z innych grup leksykalnych, z innych sfer ich użycia wyraźnie ożywiają język komentatorów sportowych, czynią go bardziej emocjonalnym i wyrazistym. Należy zauważyć, że wyraz *дирижер* odnosi się przede wszystkim do muzyki i że jego znaczenie przenośne nie jest ograniczone do sfery sportu (w BAS i MAS przenośne znaczenie tego wyrazu nie jest w ogóle odnotowane). W naszych materiałach do *dyrygenta* prowadzą wszystkie nici gry, *dyrygent* porównywany jest z dowódcą wojskowym lub okreśłany przymiotnikiem *wielki*. Użycie wyrazu *dyrygent* w języku



komentatorów sportowych odnosi się tylko do gier kolektywnych, np.: piłki nożnej, hokeja, siatkówki etc., co jest całkowicie zrozumiałe.

W dziedzinie sportu z wyrazem *dyrygent* znaczeniowo koresponduje inny wyraz, a mianowicie *dyspozytor*, *дучнемучер*; W języku komentatorów sportowych wyrazy te są synonimami. Natomiast w języku literackim wyrazy te odnoszą się do odrębnych sfer użycia i w żaden sposób nie są ze sobą powiązane. Charakterystyczne jest także to, że w obu językach w dziedzinie sportowej wyrazy te posiadają taką samą funkcję semantyczną i zapożyczone zostały z tych samych dziedzin działalności ludzkiej: *dyrygent* — *дупужер*, *dyspozytor* — *дучнемучер*. Zauważmy, że decydującą cechą semantyczną, która tak bardzo zbliżyła do siebie te wyrazy w języku komentatorów sportowych, jest cecha 'ten, który kieruje czymkolwiek, reguluje cokolwiek'.

Semantycznie bardzo zbliżony do rozpatrzonych już wyrazów jest zwrot „*mózg*” *zespołu*. Sam wyraz *mózg* w tym znaczeniu może w języku literackim występować nie tylko w tekstach z dziedziny sportu. Synonimicznymi wyrazami będą również w języku komentatorów sportowych wyrazy *organizator* i *konstruktor* i ich rosyjskie odpowiedniki.

Wyrażenia „*cesarz*” *Franz* i „*cesarz*” *Beckenbauer* w języku polskim są kalkami niemieckich wyrażen *Kaiser Franz* i *Kaiser Beckenbauer*. Wyrazy „*cesarz*” czy *Casanova*, przytoczony w innym przykładzie odnoszą się do jednego piłkarza i szerokie ich użycie było rozpowszechnione w języku komentatorów sportowych i prasy sportowej w pewnym okresie. Ich znaczenie przenośne było krótkotrwałe, co nie oznacza, że w przyszłości nie mogą one na nowo pojawić się w języku komentatorów sportowych i prasy sportowej.

Innym wyrazem, który na stałe wszedł do języka komentatorów sportowych i prasy sportowej, jest wyraz *król*, *король*. Jak o tym świadczą przykłady, wyraz ten może być używany w różnych dziedzinach sportu w znaczeniu 'zawodnik najlepszy w danej dziedzinie'. Znaczenie to w sferze sportowej ma cechy stałości.

Powstawanie nowych znaczeń wyrazu (także nowych wyrazów, ale to już inny problem) jest w języku zjawiskiem stałym. Na zakończenie przytoczymy kilka przykładów nowych, aktualnych znaczeń wyrazu zaczerpniętych z literatury pięknej<sup>13</sup>: *голосовать*, *грести*, *керосин*, *свист*, *тискать*. „На развилке главного шоссе и дороги, ведущей в зверсовхоз, стояла под фонарем плотная группа людей. Они *голосовали*” (стр. 7). „— Поешь, — говорит — поешь, Корень, малость, и *гребем* отсюда...” (стр. 41). „Ясно ведь, что тут *керосином* пахнет, небось, уже какой-нибудь мил-человек за милицией побежал, а он тут цирк разыгрывает” (стр. 38). „Известно каждому, что в Краснодаре самые красивые девчата в Союзе. Причем это не *свист*, а если бы еще наших девчат приодеть получше, то все ...” (стр. 4). „Был у нас в лесной командировке на Нере один хлопчик, он нам по ночам романы *тискал* про шпионов и артисток” (стр. 24).

<sup>13</sup> W. A ksio now, *Apielsiny iz Marokko*, „Junost” 1963, nr 1 (Cyfry po przykładach wskazują na stronę cytowanej pracy).

Z powyższych przykładów tylko jeden wyraz *голосовать* jest odnotowany w leksykografii ze znaczeniem zgodnym z przytoczonym kontekstem, a mianowicie 'поднятием руки просить остановиться попутную машину' (МАС, т. I, стр. 328). Znaczenie to jest poprzedzone kwalifikatorem *разг.* Zauważmy, że W. Aksionow wydał swoją powieść w 1963 roku, a słownik, który po raz pierwszy odnotowuje to znaczenie, ukazał się w 1981 roku.

Pozostałe wyrazy nie doczekały się jeszcze pełnego opracowania leksykograficznego. Tym niemniej nowe znaczenia istnieją i są znane użytkownikom języka rosyjskiego. Tymi znaczeniami są dla wyrazów *грести* — 'уходить, убежать', *керосин* — 'спиртной напиток' (por. wyrażenie ze slangu studenckiego *беги капусту и беги за керосином*, s. 183), *свист* — 'шутка', *тискать* — 'рассказывать, пересказывать'.

Problem pełnego opisu leksykograficznego poszczególnych jednostek leksykalnych danego języka jest znany w językoznawstwie od dawna. Wydaje się jednak, że leksykografowie powinni znacznie pręcej reagować na nowe znaczenia, które uzyskują szerokie zastosowanie. Szczególnie odnosi się to do wyrazów powszechnie używanych w społeczeństwie. Oto co na temat wyrazu *woda* w języku rosyjskim zauważa L. W. Szczerba: „Francuskie *eau* ma jak gdyby to samo znaczenie, co rosyjski wyraz *woda*, jednakże obrazowe użycie wyrazu *woda* w znaczeniu 'coś, co jest pozbawione treści' jest całkowicie obce wyrazowi francuskiemu. Ten ostatni ma natomiast znaczenie, które mniej więcej można oddać przez rosyjskie *otwar (eau de ris, eau d'orge)*. Z tego i z innych faktów szczegółowych wynika, że rosyjskie pojęcie wody podkreśla jej bezwartościowość (bezużyteczność), jeśli chodzi o spożycie, podczas gdy francuskiemu wyrazowi ta cecha jest zupełnie obca”<sup>14</sup>. Wydaje się, że bardzo trafny komentarz do wypowiedzi L. W. Szczerby daje J. D. Apresjan, pisząc „Aczkolwiek cecha 'bezwartościowość dla spożycia', rzecz jasna, nie może być włączona do definicji rzeczownika *woda*, to jednak powinna ona być przedstawiona w haśle słownikowym tego wyrazu, a mianowicie w strefie konotacyjnej lub w strefie pragmatyki, ponieważ odzwierciedla interesującą osobliwość postrzegania i oceny obiektu «woda», znajdującą odbicie w pewnych faktach języka rosyjskiego”<sup>15</sup>.

Reasumując należy stwierdzić, że znaczenie wyrazu, zarówno w języku mówionym, jak i literackim, uaktualniane jest dzięki kontekstowi i konsytuacji. W jednych wypadkach znaczenie to ma charakter jednowyrazowy, ulotny, w innych — stały.

Słowniki języka literackiego odnotowują przede wszystkim znaczenie podstawowe i niektóre odcienie tego znaczenia. Materiały leksykalne zaś, zaczerpnięte z różnych źródeł, wskazują, że należy śmiało sięgać w praktyce leksykograficznej

<sup>14</sup> L. Szczerba, *Опыт общей теории лексикографии*. W: tenże, *Избранные работы по языкознанию и фонетике*, t. 1, Leningrad 1958, s. 86. Zob. także: tenże, *Языковая система и речевая деятельность*, Leningrad 1974, s. 265 - 304. Przekład polski w: J. D. Apresjan, *Semantika leksykalna. Sinonimiczne środki языка*, Wrocław 1980, s. 316.

<sup>15</sup> J. D. Apresjan, op. cit., s. 316 - 317.

do znaczenia aktualnego i definiować je. Język bowiem, a zwłaszcza jego słownictwo, rozwija się w coraz szybszym tempie, pragnąc nadążyć za rozwojem życia społecznego.

Należy stwierdzić, że leksykografia odnotowuje i, choć z pewnym opóźnieniem, zamieszcza w słownikach te wyrazy, które w różnych środowiskach społecznych są powszechnie używane i posiadają znaczenia o charakterze stałym.

КАЗИМЕЖ ВЕЛИЧКО

ЗАМЕТКИ ОБ ОСНОВНОМ ЗНАЧЕНИИ СЛОВА И О ЕГО АКТУАЛЬНОМ  
ЗНАЧЕНИИ

Резюме

В статье рассматривается проблема актуального значения слова, реализующегося в данном конкретном акте языковой коммуникации. Значение слова, как в разговорной речи, так и в литературном языке, актуализируется благодаря контексту и конситуации.

Словари литературного языка фиксируют прежде всего основное значение слова и некоторые его оттенки. Лексические материалы, почерпнутые из разных источников показывают, что в лексикографической практике надо смелее обращаться к актуальному значению слова и определять его. Ибо язык, и особенно его словарный состав, развивается все быстрее и быстрее, стремясь успевать за развитием общественной жизни.

SOME REMARKS ON THE BASIC VALUE OF A WORD AND  
ITS PRESENT MEANING

by

KAZIMIERZ WIELICZKO

Summary

In the article the author considers the problem of the present meaning of a word which is realized in a concrete act of linguistic communication. The meaning of the word both in spoken and literary language is being updated thanks to the context and the consituation.

Dictionaries of literary language register mostly the basic meaning and some shades of this meaning. Lexical materials, on the other hand, taken from various sources indicate that one should be more courageous in reaching in lexicographical practice for the present meaning and define it. As it is language, especially its vocabulary, is being developed at a faster and faster speed as it wants to keep up with the development of social life.